

II SIMPOSI INTERNACIONAL D'ARQUEOLOGIA D'EL BORN CCM

El Rec Comtal: l'aigua dibuixa la ciutat.
Barcelona, segles I-XXI

15, 16 i 17 de març
de 2018. El Born CCM

#SIABorn18

EL BORN
CCM

Ajuntament de
Barcelona

Presentació

El Rec Comtal és una de les estructures hidràuliques més importants de la història de la ciutat de Barcelona. No en coneixem amb exactitud l'origen, però sí que podem afirmar que és hereu de l'aqüeducte romà del segle I i que va funcionar fins al segle XX.

L'aigua és un element essencial per al desenvolupament de la vida d'una comunitat. La captació i el control de l'aigua han estat uns dels principals interessos de les comunitats humanes. En concret, els romans van ser grans enginyers i arquitectes hidràulics i van projectar i construir una considerable xarxa d'estructures relacionades amb l'aigua: aqüeductes, canalitzacions, fonts, conjunts termals, clavegueres...

El Rec Comtal era un canal a cel obert que, al llarg dels seus 13 km de recorregut des de les fonts de Montcada fins al mar, anava creuant el pla de Barcelona. Seguint l'estela d'aquesta gran estructura van néixer i es van consolidar diferents nuclis que ara configuren alguns barris de Barcelona. El Rec va evolucionar d'acord amb els canvis

econòmics, socials, urbans i polítics que van marcar el nostre territori, des d'època altmedieval fins al segle XX, quan el Rec va desaparèixer com a estructura, però no com a memòria.

El Rec Comtal és un i en són molts alhora. Diversos conceptes i activitats ens permeten aproximar-nos-hi: la gestió de l'aigua, l'agricultura, l'economia, el treball, l'urbanisme, l'enginyeria, el lleure, el patrimoni, el coneixement...

Des d'aquesta perspectiva, actualment l'Ajuntament de Barcelona està treballant en un projecte de recuperació i posada en valor del Rec. A través del II Simposi Internacional d'Arqueologia d'El Born CCM volem donar visibilitat a totes aquelles recerques que, des de diverses vessants, ens han de permetre entendre l'estructura del Rec Comtal com una empremta viva del nostre passat en el present actual i, alhora, com a font per a diversos àmbits de coneixement.

<http://elbornculturaimemoria.barcelona.cat/simposiarqueologia>

08.45 - 09.00 Acreditacions

09.00 - 09.15 Benvinguda

Presidència
Manel Guàrdia,
arquitecte. Universitat
Politécnica de Catalunya

09.15 - 10.00 **Les temps de l'eau dans la ville occidentale**
André Guillerme, enginyer i historiador. Conservatoire
national des arts et métiers, París

10.00 - 10.30 *Pausa cafè*

EL REC COMTAL AL LLARG DE LA HISTÒRIA

10.30 - 11.15 **L'aqüeducte romà. L'avantpassat del Rec**
Carme Miró, arqueòloga. Servei d'Arqueologia
de Barcelona

11.15 - 12.00 **El Rec Comtal. Una visió diacrònica**
Enric H. March i Manuel Martín, historiadors

2.000 ANYS D'ABASTAMENT D'AIGUA A BARCELONA. UN PROJECTE DE RECERCA INTERDISCIPLINARI

12.00 - 12.45 **Les formes de l'aigua: dos mil·lennis d'intimitat
entre el Rec i Barcelona**
Héctor Orengo, arqueòleg. McDonald Institute
for Archaeological Research, Cambridge

12.45 - 13.30 **El Rec Comtal a través de les dades
arqueològiques**
Iñaki Moreno (Atics, SL), Mikel Soberón
i Carme Subiranas, arqueòlegs

13.30 - 14.15 **El Rec com a dipòsit arqueològic**
Josefa Huertas, Mikel Soberón, Toni Fernández
i Núria Miró (Museu d'Història de Barcelona),
arqueòlegs

14.15 - 14.30 TORN OBERT DE PARAULES + *Dinar*

Presidència
Helena Kirchner,
historiadora. Universitat
Autònoma de Barcelona

16.00 - 16.45 **Reivindicació de l'arxiu del Rec Comtal**
Carles Vela i Pere Ortí, historiadors. Universitat
de Girona

16.45 - 17.30 **Planimetria històrica del Rec i restitució
cartogràfica**
Francesc Caballé, historiador (Veclus, SL)
i Àlex Moreno, geògraf (Atics, SL)

17.30 - 17.45 **El subministrament i l'aprofitament de l'aigua
a Barcelona entre els segles X i XIII**
Philip Banks, historiador i arqueòleg

17.45 - 18.00 **L'alou santjoanista del Clot de la Mel, regat amb
aigua del Rec Comtal, en l'origen del Poblenou**
Joan Fuguat, historiador de l'art. Escola Superior
de Conservació i Restauració de Béns Culturals de
Catalunya

18.00 - 18.15 **Aigua domesticada a Tarragona: el Rec Major
i el proveïment de la ciutat medieval i moderna**
Joan Menchón, arqueòleg, i Victòria Alarcón,
topògrafa. Ajuntament de Tarragona

18.15 - 18.30 TORN OBERT DE PARAULES

18.30 - 20.00 TAULA RODONA
**La importància del Rec Comtal des del seu
origen als nostres dies**
Carme Miró i representants dels grups d'història
dels barris: Joan Pallarès, M. José Duran, Antonio
Alcántara, Enric H. March i Jaume Seda
Moderadora: Ariadna Oltra

Programa

EL REC: PAISATGES I MEMÒRIES, PATRIMONI I MONUMENT

Presidència Santi Riera, arqueòleg. Universitat de Barcelona	09.00 - 09.45	El paisatge a l'entorn del Rec al llarg de la història Santi Riera, arqueòleg. Universitat de Barcelona
	09.45 - 10.00	Els paisatges de l'aigua: la vegetació a l'entorn del Rec Comtal Alexandra Livarda, arqueòloga. Universitat de Nottingham
	10.00 - 10.15	Past hydrological regime of the Rec Comtal: initial ostracod analyses Rena Verapoulidou, arqueòloga. Hellenic Ministry of Culture & Sports, Museum of Byzantine Culture, Tessalònica
	10.15 - 10.45	<i>Pausa cafè</i>
	10.45 - 11.30	El Rec Comtal, monument o memòria... Ton Salvadó, arquitecte. Model Urbà, Ajuntament de Barcelona
	11.30 - 12.15	El Rec Comtal com a patrimoni i paisatge. Una via blava Carles Llop, arquitecte. Universitat Politècnica de Catalunya
	12.15 - 12.30	El Rec Comtal i els paisatges de l'aigua al pla de Barcelona Tania Galán, historiadora (Museu Municipal de Montcada) i M. José Duran, geògrafa (Associació-Comissió per la Recerca i la Divulgació de la Memòria de Trinitat Vella)
	12.30 - 12.45	De la Séquia medieval de Manresa al Parc de la Séquia: un passeig per 600 anys d'història Jordi Piñero, historiador, i Laia Muns, diplomada en Turisme (Fundació Aigües de Manresa-Junta de la Séquia)
	12.45 - 13.15	La memòria de l'aigua. Projecte interdisciplinari Joan Gayà, enginyer
	13.15 - 13.30	TORN OBERT DE PARAULES + <i>Dinar</i>

Divendres, 16.03

Presidència Carme Ribas, arquitecta. Gerent del Consorci del Besòs	15.00 - 15.45	El Pla director, una eina de gestió i recerca del Rec Comtal Marc Aureli Santos, arquitecte. Arquitectura Urbana i Patrimoni – Ecologia Urbana. Ajuntament de Barcelona
	15.45 - 16.30	El Pla director del Rec Comtal. Un projecte urbanístic Carles Enrich, arquitecte
	16.30 - 16.45	Estudi previ per a la recuperació del Rec Comtal del barri de Vallbona fins a la Trinitat Vella per a la MPMG de Barcelona Valentin Kokudev, Andrés Lupiáñez, Balbina Mateo i Marcos Ruiz de Clavijo, arquitectes
	16.45 - 17.00	El Rec d'Elna o la guerra de l'aigua, abans i avui Joan Lluís Mas, historiador i mestre (Associació Terra dels Avis d'Elna, Rosselló)
	17.00 - 17.45	Memòries en curs: documental interactiu del Rec Comtal Josep Maria Garcia Muñoz, historiador, i Jaume Cusachs Pastor, realitzador i productor (Wasabi Produccions)
	17.45 - 18.00	TORN OBERT DE PARAULES
EL REC, MOLT MÉS QUE UN CANAL		
	18.00 - 19.00	Presentacions simultànies de pòsters
	19.00 - 19.15	<i>Cloenda</i>

09.00 - 14.00 Recorregut pel Rec Comtal

Dissabte, 17.03

Les temps de l'eau dans la ville occidentale

Depuis un millénaire au moins, la ville occidentale tire profit de la rivière navigable qu'elle chevauchait depuis l'occupation romaine : la sécurité et la paix dans son enceinte et sa ceinture d'eau sacrée qu'elle tire des alentours. Autour de l'an mille, l'urbanisation se manifeste : le transport des matériaux pondéreux est assuré, moins pesant que par la terre. L'énergie hydraulique est tirée jusque dans la basse ville par des canaux qui alimentent des moulins à farine et concentrent sur leurs bords des ateliers de transformation des matières premières locales. Les artisans du XIIe siècle distinguent les qualités spécifiques des eaux — pluviale, alluviale, courante, stagnante — pour enrichir leurs productions et, pour certaines villes, être réputées au-delà de la chrétienté. Plus l'eau est abondante sans être pour autant débordante, plus la ville s'enrichit, s'agrandit, s'offre des églises de plus en plus élevées, ornées. Au milieu du XIIIe siècle dans l'Europe de l'ouest, au moins une ville sur trois a plus de canaux que Venise.

Les armes à feu, le refroidissement climatique, les guerres longues convoient ces îlots de richesse que sont ces villes de vallée et de plaine. Dès le XIVe siècle, pour se garantir des tirs lourds, les villes élargissent leurs fossés, déblaient la tranchée pour remblayer le front de fortification, assoir le large boulevard et bastionner. Un vaste plan d'eau calme entoure la ville postmédiévale, connecté à

un écheveau de drains qui assainissent les marais périurbains, les transforment en prairies sur lesquelles blanchissent les toiles fabriquées intramuros. L'humidité engendrée accroît la fermentation et la mise en valeur des matières organiques — toile, cuirs, suif, papier, salpêtre — mais aussi les maladies (paludisme, pneumopathie).

Ces villes ceintes d'eau, dont la moitié au moins sont, au milieu du XVIIIe siècle, des petites Venise, tirent des conduites depuis les collines alentours pour égayer de fontaines quelques places pavées. L'eau courante jaillit en de multiples formes, assainit l'air en le dépoussiérant, branche les riches maisons, chasse les boues vers l'aval. La dynamisation de l'eau promue par l'hydraulique, nouvelle science des lumières, contribue à la disparition des eaux mortes que les médecins, les ingénieurs et les agronomes accablent des pires maux. Au cours du XIXe siècle, les boulevards comblent les fossés, l'ingénierie hydraulique installe les châteaux d'eau, imperméabilise la surface urbaine, cache les eaux usées par l'industrialisation, réserve dans d'immenses barrages de quoi alimenter des milliers de kilomètres de canaux creusés pour transporter jusqu'au cœur des cités combustibles, minerais, céréales, matériaux. Les nouvelles eaux embellissent, socialisent, animent, impressionnent, assaisonnent la ville industrielle qui les corrompt.

André Guillerme, ingénieur et historien. Conservatoire national des arts et métiers, Paris

Curriculum vitae

Né en 1945, André Guillerme est professeur d'histoire des techniques au Conservatoire national des arts et métiers à Paris. Il a dirigé le Centre d'histoire des techniques et de l'environnement (CDHTE). Ingénieur et historien de formation, ses recherches portent sur l'histoire urbaine, l'histoire des paysages artisanal et industriel, l'histoire de la construction en Europe de l'ouest depuis le milieu du XVIIIe siècle, notamment l'industrialisation de la construction en béton armé au XXe siècle en France et en Allemagne. Il a publié notamment *Les temps de l'eau : la cité, l'eau et les techniques. Nord de la France, fin IIIe-début XIXe siècle*. Seyssel : Champ Vallon, 1982. *The Age of Water: The Urban Environment in the North of France, A. D. 300-1800*, Houston, 1985 ; *Bâtir la ville : révolutions industrielles dans les matériaux de construction (1760-1840)*, Champ Vallon, 1995 ; *La naissance de l'industrie à Paris : entre sueurs et vapeurs (1780-1830)*, Seyssel, Champ Vallon, 2008, et avec A. C. Lefort et G. Jigaudon, *Dangereux, incommodes, insalubres : paysages industriels en banlieue parisienne (XIXe-XXe siècles)*, Seyssel, Champ Vallon, 2005.

L'aqüeducte romà. L'avantpassat del Rec

Barcelona com a ciutat neix amb la colònia fundada per l'emperador Octavi August cap a l'any 10 aC. En aquell moment es dissenya un abastament d'aigua per a la ciutat que ha perdurat, amb canvis, al llarg de 2.000 anys. És per això que, abans de parlar del Rec Comtal, cal explicar l'aqüeducte que el va precedir.

La colònia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino (10 aC) va estar sempre ben abastida d'aigua corrent gràcies a un aqüeducte d'11,3 km que hi menava l'aigua des de les fonts del Besòs (Montcada). Aquest conducte donava servei a termes, fonts públiques, artesans i algunes *domus*. L'aqüeducte era principalment soterrat, però a l'entrada de la ciutat va ser monumentalitzat amb una sèrie d'arcs que encara són visibles a la plaça Vuit de Març, i a l'interior de Ca l'Ardiaca.

L'estudi de la infraestructura hidràulica d'una ciutat romana va més enllà d'una recerca arqueològica. Esbrinar el procés de captació, conducció i redistribució d'aigua és una investigació interdisciplinària, on convergeix el coneixement

d'enginyers, arquitectes, historiadors i arqueòlegs. Així mateix, cal recordar que durant molt de temps l'estudi dels aqüeductes s'ha centrat únicament en el monument, en l'arquitectura, sense entrar en la part funcional de la construcció. Darrerament, però, han anat apareixent molts estudis que entenen l'aqüeducte com una peça més del procés de condicionament de l'espai complex. És en aquest aspecte que ens volem centrar: l'acurat sistema hidràulic que feia funcionar la colònia romana i el seu territori, posant de manifest que l'aigua esdevé un element de l'arquitectura i del disseny de la ciutat, atès que pot determinar plenament el desenvolupament i la implantació d'un nucli urbà i el seu *ager* en un territori concret.

Carme Miró, arqueòloga. Servei d'Arqueologia de Barcelona, Institut de Cultura de Barcelona

Curriculum vitae

Llicenciada amb grau en Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia per la Universitat de Barcelona. Postgrau en Gestió del Patrimoni Arqueològic per la Universitat de Barcelona.

Des de fa més de 25 anys treballa al Servei d'Arqueologia de Barcelona. Com a responsable del Pla d'arqueologia urbana de Barcelona, des de l'any 2002 dirigeix el projecte de la *Carta arqueològica de Barcelona*. També com a responsable del Pla Bàrcino i del Departament d'Arqueologia Preventiva, on duu a terme tasques de documentació i de difusió del servei, ha participat en els projectes *Bàrcino 3D* i *Barcelona 1700: del jaciment al barri de la Ribera*.

Ha dirigit diverses excavacions i ha dut a terme diferents treballs de recerca sobre arqueologia romana i arqueologia urbana, especialment sobre termalisme antic i hidràulica clàssica.

El Rec Comtal. Una visió diacrònica

El Rec Comtal és la infraestructura humana que més ha nodrit l'imaginari barceloní al llarg dels seus més de 12 quilòmetres de longitud. A banda de la seva importància històrica en el desenvolupament industrial, agrícola i social de la ciutat i dels antics pobles del Pla, ha deixat en la memòria de moltes generacions un record que fins i tot tenen present persones que no el van arribar a conèixer però que n'han sentit parlar, i és una realitat per als habitants de Montcada i Reixac i de Vallbona, on continua circulant a l'aire lliure i regant les últimes hortes urbanes de Barcelona.

Ahora, ha estat també part del paisatge i lloc d'esbarjo i d'activitats no relacionades directament amb l'economia. En aquest sentit, i com a part del territori, ha dibuixat la ciutat, ja que el creixement urbà i humà de Barcelona ha estat condicionat per la seva presència.

El Rec és hereu de l'aqüeducte romà que abastava d'aigua Bàrcino des del mateix punt de captació al riu Besòs. Després del deteriorament de l'aqüeducte arran de la caiguda de l'Imperi romà i l'etapa de dominació visigoda, el Rec es va reconstruir en una època que tradicionalment se situa a final del segle X, amb la finalitat de moure molins fariners i drapers. El posterior ús de l'aigua per regar les zones agrícoles del Pla va estar supeditat a les necessitats de l'augment poblacional, com ho va estar a l'ús industrial dels oficis que es concentraven en el seu tram final, ja dins de les muralles medievals.

No va ser fins al 1703 que el canal va ser utilitzat per al subministrament d'aigua de boca per als habitants de la ciutat, en el moment en què els pous van esdevenir insuficients. Aquest nou ús i l'aparició de les indústries d'indianes van obrir una nova etapa en la història i el creixement del Rec. A partir de la segona meitat del segle XVIII, Barcelona va experimentar una important expansió urbana i unes dècades més tard la vella conducció havia arribat al límit de la seva capacitat. El 1826 el municipi barceloní va inaugurar un aqüeducte tancat per millorar el servei d'aigua potable a la ciutat i a partir de 1838 es va constituir la Societat de Propietaris —interessats en les aigües del Rec Comtal i les seves mines—, el nou organisme gestor de la comunitat d'usuaris de la séquia i les mines de Montcada.

A partir de la segona meitat del segle XIX, el Rec va patir els efectes del creixement industrial, demogràfic i urbà. El desordenat desenvolupament dels anys cinquanta i seixanta va accelerar-ne la desaparició. En l'actualitat, el Rec només resta descobert amb aigua viva en alguns trams de Montcada i el barri de Vallbona de Barcelona. Avui dia, les seves aigües reguen l'horta de la Ponderosa, i les sobrants són retornades al Besòs i, en cas necessari, podrien ser potabilitzades a la central d'Agbar al Besòs.

Enric H. March i Manuel Martín, historiadors

Curricula vitae

Enric H. March. Llicenciat en Filologia Hispànica i Semítica, fa recerca i divulgació de la història de Barcelona i de l'oci popular del segle XIX i principis del XX. Ha impartit conferències en universitats i societats d'història de la ciència d'Espanya i Colòmbia. Publicacions: «Museus anatòmics: quan el cos i les malalties venèries eren un espectacle» (*Barcelona Metròpolis*, 91, 2014); «Els xarlatans i els espais públics de la ciència» (*Mètode*, 82, Universitat de València, 2014); «Francesc Roca: magia entre titeres, autòmats y figuras de cera» (*Fantoche*, 8, Madrid, 2014); «El control del espacio urbano y del cuerpo humano: los espectáculos anatómicos», (V. Casals i Q. Bonastra [ed.], *Espacios de control y regulación social. Ciudad, territorio y poder [siglos XVII-XX]*. Ediciones del Serbal, 2015); *El Rec Comtal, mil anys d'història* (Viena, 2016); *Barcelona, ciutat de vestigis* (Ajuntament de Barcelona, 2017); «Rossend Llurba i la història del Paral·lel» (Rossend Llurba, *Història del Paral·lel. Memòries d'un home del carrer*, 2017); *Somorrostro, crònica d'un barri de barraques* (2018).

Manuel Martín. Catedràtic d'ensenyament secundari. Llicenciat, màster i doctor en Història Contemporània. Autor i coautor de diversos llibres, articles, conferències, itineraris i exposicions. Una part de la seva recerca s'ha centrat en la història

de l'abastament d'aigua a Barcelona en època contemporània. En aquest àmbit, entre altres, destaquen els seus títols: *El Rec Comtal, 1822-1879. La lluita per l'aigua a la Barcelona del segle XIX* (1999), *Aigua i societat a Barcelona entre les dues exposicions, 1888-1929* (2007), *Barcelona: aigua i ciutat. L'abastament d'aigua entre les dues exposicions, 1888-1929* (2009) i *Aigües de Barcelona. 150 anys al servei de la ciutat (1867-2017)* (2017).

Les formes de l'aigua: dos mil·lennis d'intimitat entre el Rec i Barcelona

Héctor Orengo, arqueòleg.
McDonald Institute for
Archaeological Research, Cambridge

El Rec Comtal, com el seu predecessor, l'aqüeducte romà de Montcada, ha estat considerat el riu artificial de Barcelona i ha apropat la ciutat a l'ideal de ciutat costanera romana i medieval. La història de com l'aqüeducte romà es va transformar en el Rec Comtal i la de l'evolució d'aquest i dels altres sistemes d'abastament d'aigua a la ciutat resulta tant simptomàtica de la configuració històrica de Barcelona com de les idees i concepcions que la generen. La ciutat es veu emmirallada en les aigües del Rec mentre la seva història resta enregistrada als sediments acumulats al fons del canal.

És precisament l'artificialitat d'aquest riu la que el fa mal·leable a les circumstàncies sociopolítiques de cada moment històric particular. A diferència dels rius naturals, la forma i la funció del Rec s'adapten a l'urbs i, al mateix temps, configuren el seu desenvolupament, consagrant el maridatge entre la ciutat i les aigües. Aquesta ponència intentarà reconstruir aquesta connexió mitjançant l'anàlisi dels canvis en la morfologia històrica del Rec en relació amb el desenvolupament de la ciutat i el seu entorn en el marc de les dinàmiques sociopolítiques de cada moment històric fent servir reconstruccions topogràfiques, planimetria antiga, fonts històriques i arqueològiques i anàlisis geogràfiques.

Curriculum vitae

Héctor A. Orengo va obtenir el seu doctorat sobre l'arqueologia de l'alta muntanya pirinenca a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Seguidament va desenvolupar projectes postdoctorals al GEOLAB (CNRS – Universitat de Llemotges, UMR 6042), a la Universitat de Nottingham amb una Advance Research Fellowship i a la Universitat de Sheffield amb una Marie Curie Intra-European Fellowship. En l'actualitat és investigador associat al McDonald Institute for Archaeological Research de la Universitat de Cambridge, on investiga les dinàmiques socioambientals de la civilització de l'Indus. També ha dirigit projectes de recerca a Catalunya, França, Anglaterra i Grècia, on ha centrat la seva activitat investigadora durant els darrers anys.

El Rec Comtal a través de les dades arqueològiques

El Rec Comtal, al seu pas per Barcelona, ha estat objecte d'una vintena d'intervencions arqueològiques que n'han posat al descobert diversos trams. En aquesta ponència, farem un breu repàs per totes elles, fent especial èmfasi en tres de les més significatives, que esdevenen un clar reflex de la importància del Rec Comtal pel que fa a diversos aspectes.

D'una banda, el Rec Comtal esdevé motor de l'explotació agrícola, i més tard industrial, al pla de Barcelona, concretament al seu pas per l'actual plaça de les Glòries, amb l'existència d'un pont i estructures adjacents per a la captació d'aigua, per a la regulació del cabal i l'aprofitament a través de canals secundaris.

Al solar de l'avinguda de Vilanova, prop del Portal Nou, tenim la construcció el 1677 i el 1775 de dos ponts que impliquen una transformació de l'indret per convertir-lo en un nus important de dues vies de comunicació: la via d'Horta i la via de Ribes. Es constata també l'existència de la volta de cobriment del Rec, bastida a finals del segle XIX amb obra de maó. Als anys trenta del segle XX, durant les obres del ferrocarril es localitzen les restes del Rec, ja abandonat, que és reutilitzat com a túnel d'accés a les vies del tren.

Finalment, abans d'arribar al mar, el Rec Comtal complia una darrera funció. A partir del segle XVII i fins al segle XIX, i en sintonia amb els usos poliorcètics, diverses derivacions del Rec Comtal es feren discórrer per l'interior del fossat de les fortificacions.

Curricula vitae

Iñaki Moreno. Llicenciat en Història, especialitat en Història Medieval, per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Arqueòleg de l'empresa Atics, SL, especialitzat en la direcció d'intervencions arqueològiques urbanes. En els darrers 15 anys ha dirigit prop d'un centenar d'intervencions de totes les èpoques històriques, que han donat resultats ben diversos i li han permès d'aprofundir en l'estudi de nombrosos continguts, que han quedat reflectits en la redacció de diverses publicacions.

Destaquen els treballs duts a terme a les ciutats romanes de Bàrcino, Iluro i Baetulo, així com en diversos jaciments d'època ibèrica i medieval.

Paral·lelament a aquests treballs de camp, desenvolupa treballs de catalogació i dibuix de materials, elaboració de planimetries, i redacció i revisió de cartes arqueològiques, entre d'altres la de la ciutat de Barcelona.

Mikel Soberón. Llicenciat en Història per la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Màster interuniversitari en Identitat Europea Medieval amb un TFM dedicat al dret d'ancoratge. Actualment és doctorand a la Universitat de Girona, amb la tesi *El dret d'ancoratge i el port medieval de Barcelona (mitjan segle XV - inici segle XVI)*, sota la direcció de Pere Ortí i Roser Salicrú.

És membre de l'equip de treball del grup d'investigació «Tripulacions, armaments, construcció

Iñaki Moreno (Atics, SL), Mikel Soberón i Carme Subiranas, arqueòlegs

naval i navegació a la Mediterrània medieval» (MINECO-HAR2013-48443-C2-1-P).

També és membre de la xarxa Salvador Riera per al foment de la recerca en història de la pesca marítima.

Carme Subiranas Fàbregas. Llicenciada en Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica per la Universitat de Barcelona i màster en Arqueologia Medieval per la mateixa universitat.

Des de l'any 1990 exerceix com a arqueòloga professional i participa en nombroses excavacions arreu del territori, tant de caràcter urbà com rural (monestirs, castells, masies, molins...). Dins l'especialització en estudis d'edificis històrics, destaca la seva labor relacionada amb béns catalogats com a Patrimoni de la Humanitat (ciutat de Tàrraco, Temple Expiatori de la Sagrada Família, monestir de Poblet) o un gran nombre de béns culturals d'interès nacional.

És sòcia fundadora i membre de la junta de l'Associació d'Arqueòlegs de Catalunya (Ad'AC) i de l'Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM).

El Rec com a dipòsit arqueològic

La recerca efectuada els darrers anys a l'àrea arqueològica del Born ha confirmat la importància del Rec Comtal per entendre el funcionament d'aquesta part del barri de la Ribera. Les diverses intervencions arqueològiques realitzades han aportat un gran volum de materials i de restes de fauna, que darrerament s'han vist àmpliament incrementats amb les excavacions dutes a terme gràcies al projecte de recerca ArqueoBorn d'El Born Centre de Cultura i Memòria.

Un dels objectius del nostre treball és contextualitzar una infraestructura com el Rec Comtal dins d'aquesta part de la ciutat: la xarxa de sanejament associada, les cases que hi tenien accés directe i l'anàlisi dels materials arqueològics exhumats al seu interior, posant l'èmfasi en les continuïtats i discontinuïtats de les formes segons els moments d'ús en les èpoques històriques documentades, comparant-los amb els d'altres zones de l'àrea arqueològica del Born.

L'estudi dels objectes recuperats ens proporciona informació sobre la vida quotidiana, per exemple sobre l'evolució de les vaixelles i el parament de taula o dels objectes que omplien les llars, sobre el comerç i l'economia, sobre l'oci, sobre la indumentària, sobre l'armament, etc. Els estudis ens ajudaran a crear tipologies i afinar cronologies basant-nos en els contextos arqueològics del Born, segellats el 1719.

Curricula vitae

Josefa Huertas Arroyo. Llicenciada en Geografia i Història, especialitat en Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, per la Universitat de Barcelona.

S'ha dedicat a l'arqueologia d'intervenció, bàsicament a la ciutat de Barcelona i en poblacions properes, amb la realització de tasques de direcció tècnica en un gran nombre d'excavacions arqueològiques. Ha complementat aquesta labor amb la redacció d'articles, estudis de materials i documentació, i amb el comissariat d'exposicions.

Toni Fernández Espinosa. Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona.

Arqueòleg especialitzat en arqueologia medieval i moderna. Actualment col·labora amb El Born CCM elaborant diferents projectes relacionats amb la recerca, la difusió i el coneixement de les restes arqueològiques del jaciment del Born.

Va ser codirector de la intervenció arqueològica a l'antic mercat del Born (2001-2002) i director de les intervencions arqueològiques realitzades al Born i als carrers circumdants entre els anys 2005 i 2013.

Mikel Soberón Rodríguez. Llicenciat en Història per la Universitat del País Basc (UPV/EHU). Màster interuniversitari en Identitat Europea Medieval amb

Josefa Huertas, Mikel Soberón, Toni Fernández i Núria Miró (Museu d'Història de Barcelona), arqueòlegs

un TFM dedicat al dret d'ancoratge. Actualment és doctorand a la Universitat de Girona, amb la tesi *El dret d'ancoratge i el port medieval de Barcelona (mitjan segle XV - inici segle XVI)*, sota la direcció de Pere Ortí i Roser Salicrú.

És membre de l'equip de treball del grup d'investigació «Tripulacions, armaments, construcció naval i navegació a la Mediterrània medieval» (MINECO-HAR2013-48443-C2-1-P).

També és membre de la xarxa Salvador Riera per al foment de la recerca en història de la pesca marítima.

Núria Miró Alaix. Llicenciada en Filosofia i Lletres, branca d'Història, per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Entre 1990 i 1999 dirigí diverses intervencions arqueològiques a Barcelona i Catalunya. L'any 2005 començà a treballar al Museu d'Història de Barcelona per fer la selecció i documentació dels materials de les excavacions del barri de la Ribera i, en concret, dels objectes procedents de l'antic mercat del Born. Ha dut a terme diversos estudis de materials que s'han presentat a congressos internacionals.

Ha col·laborat en diversos volums de la col·lecció «Barcelona 1700», la revista *QUARHIS* i la col·lecció de contes infantils «El Bornet». Des de l'any 2012 és la tècnica responsable del Centre de Col·leccions del MUHBA.

Reivindicació de l'arxiu del Rec Comtal

Tal com indica el seu nom, el Rec Comtal, després Rec Reial, fou una infraestructura pertanyent al patrimoni comtal-reial des que se'l documenta fins a la privatització del segle XIX. Tot i que la gestió i l'aprofitament de les seves aigües des de ben aviat es van arrendar a tercers, el Rec mai no es va desvincular del patrimoni comtal, després reial, gestionat al Principat per la Batllia General de Catalunya fins al 1714 i posteriorment per la Intendència de Catalunya borbònica i, ja al segle XIX, per la refundada Batllia General del Reial Patrimoni de Catalunya. Aquestes institucions tenien, des d'antic, un arxiu propi, separat de l'Arxiu Reial de Barcelona (posteriorment anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó) i d'altres arxius vinculats a la Corona. En aquest arxiu es guardava la documentació relativa a la propietat i la gestió del Reial Patrimoni i, consegüentment, també tota aquella relativa a la propietat i la gestió d'una infraestructura tan important com el Rec Comtal. Modernament, l'Arxiu de la Batllia va ser unit primer a l'Arxiu del Mestre Racional i després a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, cosa que, per una banda, en

va desdibuixar una mica els fons, però alhora va permetre'n una relativa bona conservació. Aquesta ponència pretén posar en valor aquests fons, encara relativament poc estudiats, valorant especialment l'ingent esforç fet pels arxivers del segle XIX per localitzar i identificar tota la documentació conservada a l'arxiu relativa al Rec Comtal, des de les primeres notícies a l'entorn de l'any 1000 fins a finals del segle XIX. Aquesta tasca, plasmada en diversos volums manuscrits, és una porta encara poc explorada per accedir a un coneixement documental de tota la història del Rec Comtal.

Carles Vela i Pere Ortí, historiadors. Universitat de Girona

Curriculum vitae

Carles Vela i Aulesa és doctor en Història Medieval per la Universitat de Barcelona (2005) i màster en Estudis Euro-Àrabs per la Universitat de Girona (1996). Després d'impartir classes a la Universitat de Girona i de diversos contractes com a investigador vinculat al CSIC, actualment exerceix d'historiador medievalista per compte propi. Ha tractat nombrosos temes (les relacions internacionals de la Corona d'Aragó, la farmàcia hospitalària, els oficis urbans etc.), sovint des de la perspectiva de la Barcelona de la baixa edat mitjana. Arran d'una col·laboració amb el Servei d'Arqueologia de Barcelona, ha aprofundit en els fons sobre el Rec Comtal conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Planimetria històrica del Rec i restitució cartogràfica

L'any 2015 es va dur a terme un projecte interdisciplinari de recerca sobre documentació del traçat o traçats de l'antic Rec Comtal de Barcelona, els resultats del qual presentem. L'objectiu era recollir la documentació més precisa possible —fonamentalment cartogràfica, però també fotogràfica i arqueològica— que permetés la restitució cartogràfica de la planta i els traçats del Rec Comtal i de les diferents infraestructures relacionades amb el Rec, com ara molins, ponts, canals secundaris, etc.

En primer lloc, es va procedir a elaborar un «catàleg» de planimetria històrica del Rec que pogués servir per a les posteriors tasques de georeferenciació, a partir de la recerca, l'anàlisi i la reproducció de la documentació cartogràfica i parcel·laria històrica. Tot i que la planimetria històrica on hi ha representat el Rec és abundant, no tota té la mateixa definició ni presenta prou grau d'exactitud pel que fa al traçat. S'han considerat plànols del segle XVIII al XX, tant generals com alguns de molt específics o parcials. Alguns d'aquests plànols més parcials —com per exemple els que es poden trobar en escriptures notariales o permisos d'obra— no només serveixen per perfilar fonts més generals —com els parcel·laris de Vicenç Martorell, del primer terç del segle XX—, sinó que alimenten una base de dades cada cop més rica sobre les diferents parcel·les actuals que travessava l'antic Rec Comtal.

Es van seleccionar 13 fonts cartogràfiques històriques diferents que sumen un total de 60 imatges, totes en format digital sense georeferenciar i que abasten cronològicament des de 1718 fins a 1940. L'escala més petita és 1:12000 i la més gran, 1:250.

El nostre entorn de treball i el que determina la metodologia que vam emprar és l'ús de les eines que ens ofereixen els sistemes d'informació geogràfica (SIG). Es van georeferenciar les 60 imatges i es va dissenyar una geobase de dades per emmagatzemar-hi la digitalització vectorial. En el SIG vam gestionar totes les imatges ràster georeferenciades de la cartografia històrica, que ens van servir com a base per a la vectorització del Rec Comtal. El procés, simplificant molt, consistí a afegir cada un dels plànols històrics georeferenciats com a capa visible i resseguir els contorns del Rec Comtal amb les eines de dibuix que ens oferia el programa. Tot aquest «dibuix» es va guardar a l'arxiu de model de dades vectorial amb geometria polígon que vam crear a aquest fi, amb la qual cosa vam superar les restitucions fetes amb geometria lineal i vam obtenir un model bidimensional del Rec Comtal.

Francesc Caballé, historiador (Veclus, SL) i Àlex Moreno, geògraf (Atics, SL)

Curricula vitae

Francesc Caballé i Esteve. Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona (1987). Soci fundador de l'empresa Veclus, SL. Les seves línies d'investigació se centren en l'anàlisi i el desenvolupament de metodologies d'estudi i recerca documental relacionades amb el patrimoni construït i l'arqueologia urbana. En els darrers anys ha participat en màsters, congressos i jornades en el camp de la historiografia i la documentació arxivística.

És autor de diferents comunicacions i articles sobre història de Barcelona, i coordinador editorial de la col·lecció «Els barris de Barcelona» i del volum *La ciutat a través del temps. Cartografia històrica de la Història de Barcelona* (Ajuntament de Barcelona – Enciclopèdia Catalana)

Àlex Moreno Gómez. Llicenciat en Geografia per la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 2004, especialització en Cartografia, SIG i Teledetecció. Màster en Tecnologies de la Informació Geogràfica (UAB, 2006).

Tècnic especialista en sistemes d'informació geogràfica, des de 2003 treballa a l'empresa Atics SL. Ha dissenyat i creat EKUMENE, un SIG corporatiu que gestiona tots els projectes d'intervenció arqueològica, estudis d'impacte cultural, estudis

històrics i cartes arqueològiques que duu a terme l'empresa.

Ha elaborat la cartografia derivada de desenes d'intervencions arqueològiques i estudis d'impacte cultural; també ha dissenyat la creació de dades SIG i la cartografia de diversos projectes de temàtica històrica sobre les muralles de Barcelona, la Guerra Civil espanyola, la Via Augusta al Maresme o el Rec Comtal. Ha col·laborat en la creació de la *Carta arqueològica de Barcelona* i actualment en gestiona la informació geogràfica.

El subministrament i l'aprofitament de l'aigua a Barcelona entre els segles X i XIII

L'objectiu d'aquesta contribució és analitzar una sèrie d'aspectes relacionats amb el subministrament i l'aprofitament de l'aigua a la ciutat i al pla de Barcelona entre el segle X i el segle XIII mitjançant la lectura topogrficoarqueològica de les fonts documentals, que constitueixen un corpus important d'informació. En primer lloc, s'examinarà la informació que pugui referir-se al Rec durant el primer segle del període assenyalat, abans que adquireixi de manera inequívoca la seva funció de rec dels molins de la ciutat a partir de mitjans del segle XI; a més, s'estudiarà el seu paper com a factor determinant per al desenvolupament urbà durant aquests segles i la naturalesa del creixement periurbà. A continuació, es comentaran altres aspectes del subministrament de l'aigua dins de la zona urbana durant el període, especialment la distribució i la utilització dels pous, però també altres tècniques, com les sínies. Un altre punt a analitzar seran el regadiu, els *ortos subreganeos* i els molins que es trobaven en diferents punts dins del pla de Barcelona, especialment el projecte per

establir un segon rec entre el riu Llobregat i la ciutat a finals del segle XII, amb un estudi del vocabulari que es feia servir per referir-se a aquestes obres. Finalment, s'intentarà ubicar el cas de Barcelona, paradigmàtic entre el nord i el sud, dins del seu context més ampli, tant dels comtats catalans com d'Europa.

Philip Banks, historiador i arqueòleg

Curriculum vitae

Llicenciat en Història i Arqueologia per la Universitat de Nottingham (Regne Unit) i doctor per la mateixa universitat amb la tesi *La topografia de la ciutat de Barcelona i el seu context urbà a Catalunya del segle III al segle XII* (1981).

Resident a Barcelona des del 1975, ha publicat una vintena d'articles sobre la història urbana de Catalunya i la història medieval de la ciutat, especialment pel que fa al seu desenvolupament urbà, incloses contribucions a *Història de Barcelona*, volum 2 (Barcelona, 1992) i *Catalunya Romànica*, volum xx (Barcelona, 1992). També ha col·laborat amb el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) en el disseny de la maqueta de la ciutat de l'any 1200, que actualment es troba exposada.

Des del 1977 fins al 2017 va exercir com a professor de l'Escola d'Idiomes Moderns de la Universitat de Barcelona, on també va ocupar els càrrecs de coordinador de la secció d'anglès i director acadèmic; també ha col·laborat amb altres

activitats acadèmiques (màsters, cursos d'estiu) i ha traduït articles sobre arqueologia, història i història de l'art del català i del castellà.

Actualment participa en el programa de recerca «Evolució litoral i modelatge antròpic del paisatge durant l'Holocè en una plana litoral mediterrània: Barcelona», coordinat pel professor Santiago Riera (Departament d'Arqueologia, UB).

L'alou santjoanista del Clot de la Mel, regat amb aigua del Rec Comtal, en l'origen del Poblenou

L'any 1208, l'orde de l'Hospital, establert a Barcelona el 1205, decidí iniciar la colonització d'un alou al Clot de la Mel, donació del bisbe de Barcelona el 1142. Amb l'aigua del Rec Comtal, que els cedí Pere el Catòlic, els santjoanistes començaren l'explotació per l'Hort de la Torre, una porció de terreny de 16 mujades (8 ha).

El 1273 decidiren explotar amb establiments emfiteutics tot l'alou, que feia 700 ha des del Rec Comtal fins al mar. Jaume I els concedí l'ampliació necessària de l'aigua del Rec Comtal, a condició que ells l'agafessin d'una fibla i els emfiteutes d'una altra i que no les aviessin al mateix temps.

Dividiren l'alou en tres sectors: l'hort, el camp i el prat. Les 8 ha de l'hort restarien sota el domini directe de l'orde. Les altres es van cedir a 32 emfiteutes. El camp es podria regar; el prat, terra pantanosa, seria pastura. Els frares regarien dilluns i divendres, i els emfiteutes, la resta de dies.

Entre 1273 i 1492, l'orde va fer 116 establiments: 44 el segle XIII i 72 el XV. La documentació del segle XV posa de manifest que els emfiteutes no eren camperols, sinó gent del patriciat urbà i de la menestralia.

El centre neuràlgic de l'explotació fou la torre o mas de Sant Joan, que avui ocupen les Escoles Casades, remodelades per Josep Goday, qui respectà la construcció del segle XVIII. S'ignora l'origen i tipologia de la torre medieval que, sens dubte, fou una *turris* associada a l'alou del segle XII.

Als documents hi ha topònims (la Llacuna, la Granota, l'Arenal) que remeten al caràcter pantanós del prat. Altres, com la séquia Madriguera, es refereixen al Rec Comtal. També se citen edificis com el mas Roig, el qual, desamortitzat el 1837, cedí l'espai a les «cases baixes del Clot».

Les terres de l'antic alou del Clot de la Mel martinenc foren bressol del Poblenou, barri obrer per antonomàsia que es desenvolupà al segle XIX.

L'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem posseïa la hisenda del Clot fins a la desamortització, moment en què fou subhastada i passà a mans privades.

Joan Fuguet, historiador de l'art. Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya

Curriculum vitae

Llicenciat en Belles Arts i en Història de l'Art, i doctor en Història de l'Art per la Universitat de Barcelona amb la tesi *L'arquitectura dels templers a Catalunya* (1989), distingida amb el Premi Ciutat de Barcelona d'Història. Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Docent a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona; catedràtic d'Història de l'Art i de Tècniques Pictòriques a l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya.

Ha investigat principalment l'art i l'arquitectura dels ordes del Temple, de l'Hospital i del Cister, així com les arquitectures barroca i modernista catalanes. Ha publicat nombrosos llibres i articles en revistes especialitzades de l'Estat espanyol, Itàlia, França, Portugal i Anglaterra. A més, ha col·laborat en obres col·lectives com ara *Catalunya romànica* (Barcelona, 1985), *L'art gòtic a Catalunya* (Barcelona, 2002-2009), *Art català al món* (Barcelona, 2007) o *Prier et combattre. Dictionnaire européen des ordres militaires au Moyen Âge* (París, 2009), entre d'altres.

Aigua domesticada a Tarragona: el Rec Major i el proveïment de la ciutat medieval i moderna

Quan parlem de Tarragona, patrimoni, història o arqueologia, el subconscient ens porta a Tàrraco en època imperial. Però la ciutat té més de 22 segles de vida i, naturalment, el proveïment d'aigua ha estat, i és encara, un problema que se soluciona amb el transvasament de l'Ebre.

En la present comunicació es vol fer un repàs del proveïment d'aigua, especialment en època medieval i moderna. A partir del que sabem de la gestió hidràulica en època imperial (aqüeductes, captació d'aigües pluvials del fòrum provincial, cisternes...), oferirem una aproximació al que diuen els textos islàmics quan parlen dels recs i molins, i després al que sabem de l'època medieval i moderna. És aleshores que es reciclen sistemes romans, com l'aqüeducte de les Morisques o les cisternes imperials, i s'obren pous, com el de la plaça de la Font al segle XIV. Presentarem, doncs, l'estat de la qüestió d'aquests equipaments i dedicarem una part important de la ponència al Rec Major.

El Rec Major s'activa en època medieval, possiblement sobre un sistema hidràulic anterior. Recull l'aigua del riu Francolí a l'alçada de Sant

Salvador i, amb un recorregut sinuós, arriba al port de Tarragona, on serveix per fer aiguada als vaixells. Molins, horts i camps de conreu són alimentats per aquest sistema hidràulic tradicional, que encara avui continua en funcionament i té el seu propi sistema de gestió comunal.

Joan Menchón, arqueòleg, i Victòria Alarcón, topògrafa. Ajuntament de Tarragona

Curricula vitae

Joan Menchón Bes. Llicenciat en Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia per la Universitat de Barcelona (1989). Postgrau en Gestió de Patrimoni Arqueològic (1991) i màster en Gestió de Patrimoni Arqueològic (1993), màster en Arqueologia Medieval i Postmedieval per la UB (1995) i graduat en Ceràmica Medieval i Postmedieval (1996). Obté el grau de llicenciatura l'any 2000 amb un estudi sobre necròpolis de l'antiguitat tardana i alta edat mitjana a Tarragona. El 2006 obté el Diploma d'Estudis Avançats amb l'estudi de la muralla romana de Tarragona. Actualment està preparant la seva tesi doctoral.

És especialista en arqueologia romana i medieval, restauració i intervenció en el patrimoni històric. Ha dirigit excavacions arqueològiques a Tarragona, Barcelona i Lleida, i també diversos treballs arqueològics i de restauració.

Ha publicat i participat en diferents publicacions sobre arqueologia romana i medieval, restauració, gestió i intervenció en el patrimoni històric i arqueològic.

Des de 2006 és arqueòleg municipal de l'Ajuntament de Tarragona. També és vocal de la Societat Catalana d'Arqueologia, fundador de l'Associació d'Arqueòlegs de Catalunya i membre de la Societat Arqueològica de Tarragona i de l'Associació Espanyola d'Arqueologia Medieval. Ha estat secretari de la Comissió d'Arqueologia del Grup Ciutats Patrimoni de la Humanitat i tècnic responsable de la Taula de Patrimoni i Urbanisme del mateix grup. En aquesta associació ha coordinat projectes com el *Llibre blanc de la gestió del patrimoni historicoarqueològic del grup de ciutats patrimoni de la humanitat d'Espanya* o la *Guia virtual de les ciutats patrimoni de la humanitat*. Des de juliol de 2017 és el cap tècnic de Patrimoni Històric de l'Ajuntament de Tarragona.

Victòria Alarcón Company. Diplomada en Topografia i Geodèsia per la Universitat de León. Topògrafa municipal de l'Ajuntament de Tarragona. Ha dedicat el seu treball de fi de grau al Rec Major de Tarragona.

El paisatge a l'entorn del Rec al llarg de la història

Fins a la seva excavació en el jaciment del mercat del Born, el Rec Comtal havia estat fonamentalment objecte d'estudis documentals i històrics. Tanmateix, en les darreres dues dècades s'han fet estudis arquitectònics i arqueològics de l'estructura hidràulica en si, tant en trams urbans com històricament rurals. El creixent interès patrimonial i social en la història, l'arquitectura i l'urbanisme d'aquesta estructura urbana ha portat l'Ajuntament de Barcelona a dissenyar el Pla director per a la recuperació del Rec Comtal.

Aquesta presentació pretén posar en relleu dos aspectes del Rec que no han començat a ser tractats fins a les excavacions arqueològiques dels darrers anys. D'una banda, el Rec com a estructura generadora de paleopaisatges, i de l'altra, el sediment que conté el canal com a registre paleoambiental i paleopaisatgístic del pla i la ciutat de Barcelona.

A aquest fi, en les intervencions del Rec realitzades a El Born CCM, al carrer de Tantarantana, i molt especialment a la plaça de les Glòries, es dugueren a terme estudis sedimentològics i de

les restes biòtiques contingudes en el rebliment sedimentari del Rec. Els objectius plantejats en aquesta recerca consisteixen a caracteritzar el règim hídric en diferents períodes històrics, determinar els usos de l'aigua de la séquia i, finalment, construir una història dels paisatges en l'entorn del Rec Comtal. La intenció és, a més, que aquesta informació pugui ser incorporada en els plans futurs de gestió urbanísticopatrimonial.

En aquestes excavacions es dugueren a terme estudis sedimentològics, de gasteròpodes terrestres, d'ostracodes, de llavors, de grans de pol·len i d'espores de fongs. D'altra banda, s'elaborà, a partir de l'obtenció de datacions absolutes de C14, un marc temporal sòlid per a la construcció de la séquia i per a les successives fases constructives.

Santi Riera, arqueòleg. Universitat de Barcelona

Curriculum vitae

Santiago Riera Mora és professor agregat de la Secció de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de Barcelona, on es doctorà l'any 1995 amb una tesi doctoral sobre els paisatges prehistòrics i històrics del pla de Barcelona. Cursà estudis doctorals i postdoctorals a Roma, Louvain-la-Neuve i Lisboa. Fou investigador de la Universitat Complutense de Madrid i, a partir de l'any 2001, es reincorporà a la Universitat de Barcelona com a investigador del Programa Ramon y Cajal. Ha centrat la seva recerca en la palinologia, l'arqueologia ambiental i la història dels paisatges. Actualment coordina el projecte de recerca PaleoBàrcino, centrat en la reconstrucció paleopaisatgística i paleoambiental de Barcelona, i organitza els estudis arqueobiològics en les excavacions arqueològiques a la ciutat.

Els paisatges de l'aigua: la vegetació a l'entorn del Rec Comtal

A partir de la intervenció arqueològica realitzada per l'empresa Atics, SL en el tram del Rec Comtal de plaça de les Glòries, es dugué a terme l'estudi de les llavors contingudes en diverses unitats estratigràfiques amb l'objectiu de caracteritzar el paisatge vegetal de l'entorn del Rec en diferents períodes històrics.

Un cop l'equip d'arqueòlegs finalitzà l'excavació, es procedí a l'extracció de mostres sedimentàries de les diverses unitats estratigràfiques. S'extragueren 2 l de mostra dels talls 1, 2 i 4. En total, s'ha estudiat un conjunt de 10 mostres, des del segle X dC fins a l'actualitat. Aquestes mostres foren dispersades en aigua amb un 5% d'H₂O₂ i filtrades amb l'ajut d'aigua mitjançant un filtre de 0,125 mm. Posteriorment, foren assecades.

Aquest mètode ha permès concentrar un volum elevat de llavors procedents dels conreus llenyosos del sector, així com de la vegetació llenyosa i herbàcia dels marges del Rec Comtal.

A més, la presència de plantes higròfites permet també determinar la quantitat i la qualitat de les aigües que circularen pel Rec en diversos períodes històrics. Aquestes dades han estat contrastades amb la informació obtinguda de l'estudi pol·línic, de gasteròpodes i d'ostracodes.

Alexandra Livarda, arqueòloga. Universitat de Nottingham

Curriculum vitae

Dr Alexandra Livarda is assistant professor at the Department of Classics and Archaeology at the University of Nottingham, UK. She is an archaeobotanist with particular interests in the archaeology of food and the social role of plants in Roman and medieval societies of northern and western Europe. She has also worked extensively in the Aegean, where she has recently co-directed the research project PALAP at the Bronze Age town of Palaikastro, Crete. Her research interests also include ancient sensory studies, the bioarchaeology of rituals and ancient trade networks.

Past hydrological regime of the Rec Comtal: initial ostracod analyses

Ostracods are a diverse group of very small crustaceans with a bivalve calcareous shell that inhabit almost all aquatic environments, both permanent and ephemeral, in marine, transitional and non-marine waters. Ostracods have been successfully used as palaeoenvironmental and palaeoclimatic proxies in various fields including ecology, limnology, water quality and anthropogenic studies. The detailed analysis of ostracod assemblages in the Rec Comtal channel aims to provide palaeoenvironmental data (salinity, productivity, hydrology, oxygenation) as well as to detect the impact of anthropogenic activities (pollution, crafts, irrigation, water deviation...). The investigation of the quality of water and the estimation of the precipitation/evaporation balance will provide further information on the possible hydrological changes. A clear and up-to-date methodology will be applied, including the study of assemblages, species and individual shells, as

different kinds of information are acquired in each area.

This study is part of the palaeoenvironmental analyses of the Rec Comtal sediments from the Plaça de les Glòries archaeological site. The research is carried out in the framework of the PaleoBàrcino project: "Coastal evolution and human landscape shaping during the Holocene in a Mediterranean littoral plain: Barcelona".

Rena Verapoulidou, archaeologist.
Hellenic Ministry of Culture & Sports,
Museum of Byzantine Culture,
Thessaloniki

Curriculum vitae

Rena Verapoulidou is an archaeologist currently working at the Museum of Byzantine Culture (Hellenic Ministry of Culture). She studied archaeology at the University of Thessaloniki, Greece, where she trained in archaeomalacology at the Master's and PhD levels. Her extensive archaeomalacological and palaeoenvironmental work includes prehistoric and historic sites in Greece, Turkey and Albania. She has developed innovative methodological and theoretical approaches for analysing and interpreting shells and aquatic microfauna (ostracods, foraminifera). Her research interests focus on palaeoenvironmental reconstruction, the dynamic interplay between people and their environment, methodological and theoretical aspects of mollusc food consumption and shell material culture, and social and ideological dimensions of coastal activities.

El Rec Comtal, monument o memòria...

Tenint molt present la preocupació de grans historiadors com Georges Duby, que s'han esforçat per explicar la contrahistòria dels papes i reis, és a dir, la història de la vida de la gent comuna, em sembla molt pertinent poder discutir fins a quin punt el Rec Comtal cal tractar-lo com a monument.

El Rec Comtal, la infraestructura hidràulica d'antecedents romans que durant centenars d'anys ha subministrat aigua a Barcelona, més enllà de la seva condició monumental derivada de l'imprescindible valor de les pedres que el configuren, ens importa com a infraestructura de cerca i distribució d'aigua, que ens parla de la història de les persones de la seva vida, de l'agricultura, de la primera indústria...

Poder escoltar els darrers pagesos que encara reguen amb l'aigua del Rec Comtal a la Ponderosa, les mares de Vallbona que hi havien rentat la roba de la família, els nens que s'hi han banyat... és estirar el fil de la memòria, des que els minadors que van

trobar l'aigua del Rec Comtal van obrir-hi una veta d'aigua que durant segles ha anat alimentant una gran ciutat.

És sens dubte una traça física de gran importància que no tan sols travessa un territori enormement significatiu del que avui és Barcelona, una traça física que a través de la seva geometria ens permet reconèixer la geografia i l'orografia d'aquest territori, sinó que és un element que ha romàs com a dipòsit de la memòria de la vida de generacions i generacions d'homes i dones, avis i àvies, nens i nenes d'aquesta ciutat.

Ja sabem que les pedres parlen, però no sé si ens preocupen més les pedres o les paraules.

Ton Salvadó, arquitecte. Director de Model Urbà, Ajuntament de Barcelona

Curriculum vitae

Arquitecte per l'ETSAB (1988). Actualment és director de Model Urbà de l'Ajuntament de Barcelona. Professor de Projectes a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, al taller Infraestructura i Ciutat. També ha impartit classes a les escoles d'arquitectura del Vallès, d'Alacant, de Reus i a la Universitat dels Andes a Bogotà.

Ha codirigit el màster Arquitectura, Crítica i Projecte de la UPC, com també la col·lecció «Pre-textos de Arquitectura», i ha estat membre del consell de redacció de diverses publicacions. Publica irregularment els seus escrits.

Ha estat associat amb Esteve Aymerich (1990-2014) i amb Inés de Rivera com a STEM arquitectes (2003-2014).

El Rec Comtal com a patrimoni i paisatge. Una via blava

L'artialització del territori construeix paisatges i els fa evolutius en el temps i en l'espai. Les rutes i els cossos d'aigua, naturals i fets per la comunitat, són un dels components més rellevants de la manufactura dels territoris. Aquests, tant en la seva materialitat com en els registres documentals —de construcció, gestió i memòria—, constitueixen veritables arxius de coneixement i d'afecció de la gent al seu lloc i de transmissió de valors o expressió de la qualitat socioambiental, i fins i tot són manifestació dels conflictes de l'evolució i les mutacions socioeconòmiques.

Per això, el Rec Comtal, potent artífex de la infraestructuració de Barcelona, és un fil conductor de patrimonis i paisatges.

Ara la consideració contemporània de «via blava» hauria de contribuir al rescat de la seva història i al registre dels seus components, i a considerar-lo un itinerari de passejades territorials metropolitanes, però sobretot una infraestructura ecosistèmica de primer nivell a la ciutat, les viles i els barris metropolitanos.

En la ponència seguirem tres eixos interpretatius del fet socioespacial del Rec:

— Els patrimonis del Rec: permanències, presències, preeminències, latències, absències. Un territori tensionat per les transformacions espacials al llarg del temps.

— Els paisatges del Rec. Aproximacions a un territori vist des de les òptiques micro, meso i macro dels calidoscòpics metropolitanos a partir de la vida al seu entorn.

— El Rec com a «via blava». *Aggiornamento* i ressorgiment del Rec com a canal viu, passeig-via dolça metropolitana i infraestructura ecosistèmica d'alt valor per la seva regeneració en el context de les necessitats metabòliques metropolitanes.

Conscients de l'abast de qualsevol dels enfocaments precedents, procedim a una interpretació personal que posa en valor algunes pistes de lectura complexa i necessàriament pluridisciplinària i de multiplicitat d'actors.

Carles Llop Torné, arquitecte. Universitat Politècnica de Catalunya

Curriculum vitae

Professor titular d'Urbanística del màster i el doctorat d'Urbanisme, al Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori, de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès (Universitat Politècnica de Catalunya). Director del màster Desarrollo Urbano y Territorial de la Fundació Politècnica de Catalunya.

Membre del comitè organitzador de la II Biennial Europea de Paisatge; del comitè directiu del Centro Internazionale di Studi dei Paesaggi Culturali, Università degli Studi di Ferrara, Itàlia; del comitè d'experts de Barcelona Regional; del comitè científic internacional del GlobalMed.Net.Eu 2012, Facoltà di Architettura, Università degli Studi di Genova. 2015; del comitè científic del congrés internacional «Irrigation, Society and Landscape. Tribute to Thomas F. Glick», Universitat Politècnica de València, i del comitè científic de l'Institut pour la ville en mouvement, París.

El seu despatx professional, Jornet-Llop-Pastor arquitectes, ha estat guardonat amb el Premi Nacional d'Urbanisme 2006; el Premi Europeu d'Urbanisme 2010 atorgat pel Consell Europeu

d'Urbanistes pel Pla de transformació del barri de la Mina; el Premi Urbanisme de l'XI Biennial Espanyola d'Arquitectura i Urbanisme; el Premi Catalunya d'Urbanisme 2013, i el Premi Catalunya d'Urbanisme 2016.

El Rec Comtal i els paisatges de l'aigua al pla de Barcelona

Des de fa dècades, la difusió i conservació del patrimoni hidràulic arreu del pla de Barcelona ha estat una tasca de molts agents socioculturals en xarxa de Montcada i Reixac i de la zona nord de Barcelona, com el Museu Municipal de Montcada, l'Associació-Comissió per la Recerca i la Divulgació de la Memòria de Trinitat Vella, el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias de Sant Andreu, l'Arxiu de Roquetes-Nou Barris, el Consorci del Besòs o les associacions de veïns (com ara les de Vallbona o Can Sant Joan), al voltant d'allò que físicament ens lliga: el Rec Comtal.

El Museu Municipal de Montcada i l'Associació-Comissió per la Recerca i la Divulgació de la Memòria de Trinitat Vella mantenen un vincle des de fa deu anys, amb una activitat en auge: l'itinerari dels paisatges culturals de l'aigua de Montcada a Barcelona pel Rec Comtal, que materialitza la unió del patrimoni de l'aigua montcadenc i barceloní. Aquesta, però, és tan sols la punta de l'iceberg dels esforços conjugats per a la dinamització als seus respectius territoris i, així, l'assoliment d'una visió antropològica i identitària del llegat històric de l'aigua i el perfeccionament de les eines a l'hora

de sensibilitzar la població metropolitana pel que fa a la conservació d'aquests trets singulars del paisatge dins de la trama urbana actual. De les accions conjuntes, cal destacar l'organització de les Jornades dels Paisatges Culturals de l'Aigua al Pla de Barcelona (2013), que suposà un primer punt de trobada de tots els agents que treballen per a la interacció social amb el patrimoni hidràulic amb l'objectiu de mantenir-lo viu i visible, com un tret identitari més de cada barri, poble o territori.

Tania Galán, historiadora (Museu Municipal de Montcada), i M. José Duran, geògrafa (Associació-Comissió per la Recerca i la Divulgació de la Memòria de Trinitat Vella)

Curricula vitae

Tania Galán Gómez. Historiadora de l'art i tècnica del Museu Municipal de Montcada des de 2008. El patrimoni de l'aigua de Montcada és el focus principal de la seva tasca de coordinació d'activitats al museu montcadenc, fins al punt que l'ha convertit en línia de recerca d'antropologia urbana i n'ha activat la protecció amb la declaració com a BCIL. Treballa per a l'establiment de sinergies amb entitats culturals del territori vinculades a la difusió de la xarxa històrica d'abastiment hídic de Montcada a Barcelona.

M. José Duran Junquera. Geògrafa i Premi d'Investigació de l'Ajuntament de Montcada i Reixac per l'estudi *Evolució del paisatge de Montcada i Reixac durant el segle XX* (Ajuntament de Montcada i Reixac, 2006). Treballa amb l'Associació-Comissió per la Recerca i la Divulgació de la Memòria de Trinitat Vella per la conservació i difusió del Rec Comtal i de la central d'elevació d'aigües de la Trinitat. Participa activament en la creació de diversos estudis sobre la història local i els ecosistemes urbans de Trinitat Vella, així com en diverses revistes culturals.

De la Séquia medieval de Manresa al Parc de la Séquia: un passeig per 600 anys d'història

Manresa, aleshores una ciutat d'uns 5.000 habitants, construí la Séquia —una de les obres d'enginyeria hidràulica més destacades de la Catalunya i l'Europa medieval— al segle XIV. Amb diversos aqüeductes monumentals, tenia una funció bàsicament de regadiu i destaca tant per la seva llargària (26 km des del punt de captació) com per l'àrea irrigada (entorn de les 372 ha al segle XIV, 853 al segle XVIII, i al segle XIX, un màxim de 1.145 ha). Actualment, la Séquia és un canal viu que continua proporcionant aigua a Manresa i altres poblacions del seu voltant.

A l'entorn del canal, dels usos i de la conservació dels valors i el patrimoni que porta intrínsecs la Séquia, va néixer el Parc de la Séquia. És la institució que gestiona els espais i equipaments vinculats a la Séquia i fa difusió de la importància de l'aigua per al desenvolupament humà. Com la Séquia medieval, ha impulsat el progrés de Manresa i del pla de Bages.

Entenem l'aigua com un element fonamental per al desenvolupament de les economies locals, la qualitat de vida i la cultura d'un territori. Al voltant d'aquest vincle entre aigua i territori, el Parc de la Séquia desenvolupa activitats divulgatives, d'oci i turisme dirigides a famílies, grups i centres d'ensenyament, i gestiona diferents espais i equipaments vinculats directament amb la Séquia: a banda del canal en si, el parc de l'Agulla, el centre de visitants del Parc de la Séquia, el Centre de l'Aigua de Can Font, el Museu de la Tècnica de Manresa i la Casa de la Culla.

Jordi Piñero, historiador,
i Laia Muns, diplomada en Turisme
(Fundació Aigües de Manresa-
Junta de la Séquia)

Curricula vitae

Jordi Piñero. Llicenciat en Filosofia i Lletres (secció Història) per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Entre 1985 i 1999 va treballar en temes de patrimoni cultural i museus, i va col·laborar al Museu Comarcal de Manresa.

Entre 1999 i 2006 va treballar com a responsable de l'àrea de consultoria cultural i turística a l'empresa Transversal Produccions i va participar en projectes relacionats amb el Parc de la Séquia: pla de gestió i implementació del Parc de la Séquia, exposició permanent sobre la Séquia al Museu de la Tècnica de Manresa o centre de visitants del Parc de la Séquia (2006).

Des de l'any 2006 treballa com a autònom en tasques d'historiador, documentalista, guionista i consultor en patrimoni cultural. És autor de l'estudi

La Séquia de Manresa. Estudi històric i documentació del patrimoni associat a un canal d'origen medieval, 2010, promogut per l'Ajuntament de Manresa i subvencionat per AGAUR.

A més, és autor de més de 40 publicacions, entre articles i monografies de caràcter històric i divulgatiu.

Laia Muns. Diplomada en Turisme per la Universitat de Lleida i màster en Conservació, Difusió i Gestió del Patrimoni per la Universitat Oberta de Catalunya.

Entre l'any 2003 i el 2017 va treballar com a coordinadora de la Fundació Aigües de Manresa-Junta de la Séquia en la gestió i el desenvolupament del projecte turisticocultural del Parc de la Séquia. Des de l'any 2017 és directora de la Fundació Aigües de Manresa-Junta de la Séquia.

És autora d'alguns articles i comunicacions sobre la Séquia de Manresa.

La memòria de l'aigua. Projecte interdisciplinari

Dins l'àmbit d'energia i canvi climàtic, el Pla d'actuació municipal (PAM) 2016-2019 de l'Ajuntament de Barcelona, en l'eix 3.5.13, proposa l'objectiu «Treballar per una gestió pública de l'aigua» i explicita: «La recuperació de la gestió pública és una tendència internacional com a resposta al fracàs dels processos de privatització per garantir l'accés al dret humà a l'aigua i al sanejament, així com per a la gestió sostenible dels recursos per a les futures generacions i la protecció del medi ambient.»

El 25 de novembre de 2016, el Consell Plenari de l'Ajuntament de Barcelona acordà «Garantir l'accés universal i assequible a l'aigua i el sanejament, prioritzant els usos domèstics i ambientals». I entre els acords, «obrir una línia de treball en el marc de l'Ajuntament envers la gestió pública directa i integral del cicle de l'aigua, inclòs el subministrament domiciliari, valorant sempre la seva oportunitat, pertinència i viabilitat, tant tècnica com econòmica, social i ambiental».

Aquesta línia de treball inclou un pla de treball i una anàlisi específica per promoure noves formes de funcionament que garanteixin la transparència, la informació, la rendició de comptes i la participació ciutadana efectiva.

En aquest sentit, l'Ajuntament opta per l'impuls de la gestió pública dels serveis de l'aigua, sense ànim de lucre, gestionada amb criteris d'equitat, no discriminació, universalitat, participació, transparència, accés a la informació, rendició de comptes i sostenibilitat tècnica, econòmica, social i ambiental.

La recuperació de la memòria històrica de l'aigua de la ciutat de Barcelona és un element essencial d'aquesta decisió, que implica posar en valor el seu patrimoni, l'evolució de l'abastament, el sanejament i tot el cicle de l'aigua al llarg dels segles a la ciutat, i reescriure el paper de la gestió municipal com a responsable i garant del servei i el patrimoni històric acumulat en relació amb la seva prestació.

D'aquesta voluntat neix la idea d'elaborar un programa memorial al voltant de l'aigua, amb la intenció de posar en valor el patrimoni històric de l'aigua, reforçar el concepte de l'aigua com un bé comú per a tothom, difondre el concepte de remunicipalització de l'aigua i donar a conèixer-ne els indrets de referència: la Casa de l'Aigua-Trinitat Vella, la Casa de l'Aigua-Trinitat Nova i la Fàbrica del Sol-Centre de la Platja.

Joan Gayà, enginyer

Curriculum vitae

Joan Gayà és enginyer industrial. Ha estat funcionari de la Generalitat, on ha treballat en salut pública; professor de la Universitat de Girona; regidor de Serveis Públics de l'Ajuntament de Girona; assessor de la Federació de Municipis de Catalunya en matèria d'aigua i residus, i gerent del Consorci per a la Gestió Integral d'Aigües de Catalunya (CONGIAC). Ha estat membre dels consells de direcció de la Junta de Sanejament i la Junta de Residus, i del Consell d'Administració de l'Agència Catalana de l'Aigua des de la seva creació fins al 2005.

Exerceix com a enginyer consultor en matèria de serveis públics locals i medi ambient. És assessor de l'alcalde de Terrassa en relació amb la gestió de l'abastament d'aigua.

És autor del llibre *Barcelona i l'aigua* (Barcelona, 2014).

El Pla director, una eina de gestió i recerca del Rec Comtal

El Rec Comtal és la infraestructura hidràulica més antiga, i encara en ús, de la ciutat de Barcelona. Per tant, és un element únic i bàsic per a la història de Barcelona, ja que la seva evolució va unida al desenvolupament de la ciutat i és un eix vertebrador del territori.

Des d'aquesta perspectiva, l'Ajuntament de Barcelona s'ha plantejat un projecte global, de ciutat, en relació amb aquesta estructura. Es pretén recuperar-ne la memòria i proposar actuacions diverses en aquest sentit, algunes des del camp del planejament i de la gestió i d'altres destinades a la recuperació i renaturalització o la senyalització del curs de l'antic Rec Comtal de Barcelona. Per tant, s'ha proposat un treball pluridisciplinari, coordinat des del mateix Ajuntament (Servei d'Arqueologia de Barcelona, Comissionat de Memòria, Ecologia Urbana, Mobilitat, Consorci del Besòs, Pla de Barris, etc.), amb el concurs d'un equip extern encarregat de desenvolupar la documentació necessària per a la posterior definició i redacció del Pla director.

L'objectiu principal del Pla director del Rec és elaborar un document que reculli, de forma ordenada i metòdica, tota la informació que tenim del Rec fins a l'actualitat per tal de poder planificar i organitzar totes les actuacions sobre l'estructura,

tant pel que fa a la conservació i restauració com pel que fa a la difusió, l'estudi i la posada en valor. Així mateix, el Pla director pretén obtenir una diagnosi de l'estat actual de la séquia en relació amb la seva conservació i el seu traçat, i amb la gestió del sòl urbà i de l'aigua que encara transcorre pel Rec. Finalment, el projecte vol atorgar una protecció específica al Rec des del punt de vista patrimonial, per tal de protegir-lo i documentar-lo.

El concepte subjacent al Pla director és la idea del Rec com a monument de memòria. La memòria, encara viva, de la darrera fase de funcionament, però també la memòria del passat hidràulic, agrícola i productiu dels diferents barris que creua.

Marc Aureli Santos, arquitecte. Director de Serveis d'Arquitectura Urbana i Patrimoni – Ecologia Urbana, Ajuntament de Barcelona

Curriculum vitae

Titulat en Arquitectura per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Estudis de tercer cicle al Departament d'Estètica i Composició de l'ETSAB i màster «Gran escala» per la Universitat Politècnica de Catalunya.

Com a arquitecte per compte propi ha treballat en diversos despatxos professionals. Des del 1993 i fins al 2006 va formar part, com a membre fundador, d'ACTAR arquitectura, un estudi multidisciplinari d'arquitectura i fotografia vinculat al món editorial.

Ha participat en diversos concursos internacionals d'arquitectura, *workshops* i cursos de projectes nacionals i internacionals, així com en múltiples publicacions d'àmbit nacional i internacional. És organitzador, entre d'altres, dels festivals Metàpolis d'arquitectura avançada.

En el període 1987-1988, va treballar a l'Ajuntament de Mataró (Barcelona) com a responsable de l'Àrea de Rehabilitació. L'any 1988 va començar a treballar a l'Ajuntament de Barcelona com a responsable de Projectes, Obres, Manteniment i Patrimoni Historicoartístic del Districte de Ciutat Vella (1988-1992), i posteriorment com a cap del Departament Tècnic de l'Agència del Paisatge Urbà (1992-1993);

com a cap del Departament de Projectes i Obres del Districte de Ciutat Vella (1993-2000); com a director de Projectes i Obres de Foment Ciutat Vella (2000-2008); com a director de Projectes i Manteniment, entre altres iniciatives, del programa Fàbriques de Creació de l'Institut de Cultura de Barcelona (2009-2015), i com a coordinador de Projectes (Ciutat Vella, Eixample i Rec Comtal) a BAGURSA (societat municipal de gestió urbanística) entre 2016 i 2017. Actualment és director d'Arquitectura Urbana i Patrimoni – Ecologia Urbana.

Ha participat en diversos congressos nacionals i internacionals sobre rehabilitació de centres històrics i patrimoni, i sobre la difusió de les inversions en matèria cultural de l'Ajuntament de Barcelona, així com en cursos de projectes d'arquitectura, *workshops* i publicacions d'àmbit local.

La seva activitat docent s'ha desenvolupat en l'àmbit de la Universitat Internacional de Catalunya (1999-2000), l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona i en altres centres, com ara el Massachusetts Institute of Technology; l'Escuela de Arquitectura de Monterrey, Mèxic; la Scuola di Architettura de Gènova; la New Jersey School of Architecture, o el Barcelona Architecture Center.

El Pla director del Rec Comtal. Un projecte urbanístic

El Rec Comtal va suposar una dinamització del territori productiu al llarg de més de deu segles. Al mateix temps, va esdevenir un catalitzador de l'espai públic i de la vida social dels ciutadans en relació amb l'aigua. Actualment, bona part del Rec Comtal ha desaparegut a causa del creixement urbà dels darrers anys: el caràcter i l'activitat vinculats al Rec majoritàriament s'han perdut i les restes arqueològiques que se'n conserven es troben en estat d'abandó. L'únic tram que manté el seu ús està situat als horts de la Ponderosa, a Vallbona, però la seva fesomia ha evolucionat molt i representa només un 5% dels 14,56 km totals del Rec.

Tot i aquesta desaparició, el Rec Comtal conserva un gran potencial, que requereix una aproximació des de diverses disciplines —com l'arqueologia, el paisatgisme, l'urbanisme, l'antropologia, l'enginyeria de l'energia o l'ecologia hídrica— amb l'objectiu d'oferir una proposta sobre la manera com pot contribuir actualment i activament a la ciutat de Barcelona amb el seu paper d'infraestructura hidràulica.

En aquest sentit, s'entén que la recuperació del Rec Comtal va més enllà del seu traçat i la seva materialitat, ja que és una tasca estretament vinculada, també, al planejament i la gestió urbanística de l'espai públic, a la memòria històrica, a la capacitat d'articulació i d'integració social del Rec, a l'estratègia territorial de gestió de l'aigua, a la facultat de configurar una infraestructura verda dins un marc de rutes blaves, al seu pas entre la trama urbana consolidada per generar un nou recorregut de mobilitat tova, i a la gestió i socialització del patrimoni arqueològic, arquitectònic i paisatgístic.

Com a punt de partida, el Pla director ofereix una diagnosi de l'estat actual del Rec Comtal, una proposta de punts de recuperació i unes directrius per a la regeneració urbana del seu entorn, tot recuperant-ne part del caràcter original.

Carles Enrich, arquitecte

Curriculum vitae

Arquitecte per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB) i màster en Teoria i Pràctica del Projecte Arquitectònic a la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC). Combina la trajectòria professional amb la docència i la investigació. Actualment és professor de Projectes a l'ETSAB i ha participat en màsters i *workshops* en diferents universitats.

Dirigeix el Carles Enrich Studio, focalitzat en intervencions de rehabilitació i urbanització en patrimoni existent i projectes de planejament.

La seva obra ha obtingut diversos reconeixements, com el Premi FAD de l'Opinió (2016) o el premi de la Biennal Espanyola d'Arquitectura i Urbanisme (2016), i ha estat publicada i exposada en certàmens internacionals, com la Biennal de Venècia (2012 i 2016) o Passatges Metropolitans (2017).

Estudi previ per a la recuperació del Rec Comtal del barri de Vallbona fins a la Trinitat Vella per a la MPGM de Barcelona

Aquest estudi neix com a part d'un projecte general de rehabilitació del Rec Comtal. El tram objecte del projecte està situat al districte de Nou Barris, entre els barris de Vallbona i Trinitat Vella. Aquest tram destaca perquè ha mantingut la seva funció original com a canal de reg d'aigua en superfície i conserva elements originals del paisatge que envoltava el Rec Comtal.

Un traçat històric, un camí públic. Vallbona esdevé una peça clau en el recorregut del Rec des de la mina de Montcada fins al centre de la ciutat. Un nou camí públic al llarg del Rec acabarà vertebrant longitudinalment els barris de Vallbona i Ciutat Meridiana amb la Trinitat Vella, Sant Andreu i el centre de Barcelona i donarà visibilitat a una sèrie d'elements patrimonials «oblidats» de la perifèria.

Identitat: aigua i paisatge. La proposta pretén recuperar l'aigua del Rec com a element identitari vinculant-lo al reg d'un nou corredor biològic creat al costat del canal per tal de protegir-lo. L'ús d'espècies associades històricament al Rec permetrà recuperar les connexions ecològiques perdudes amb hàbitats naturals limítrofs. El projecte de recuperació es basa en la secció medieval del Rec Comtal que, juntament amb altres elements identitaris com els ponts, els safareigs o les fileres d'arbres, reinterpreta la percepció del seu paisatge històric.

Memòria col·lectiva. Un estudi del Rec en l'imaginari col·lectiu serveix per proposar un camí amb un programa que reforci la funció de vincle amb el barri i que actuï com a dinamitzador social.

Curricula vitae

Valentin Kokudev. Arquitecte per la Universitat Politècnica de Milà, màster en Teoria i Pràctica del Projecte de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB) de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i postgrau en Disseny d'Interiors de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), 2009.

Ha treballat en diversos despatxos d'arquitectura, com ara Miralles Tagliabue Arquitectes (Barcelona, 2006), ROA Arquitectura (Barcelona, 2007-2009), Josep Camps + Olga Felip (Arquitectura) (Girona, 2011-2012), Melder Binkert Architekten (Friburg, Alemanya, 2013-2015) i Gus Wüstemann Architects (Barcelona, 2015-2016). Actualment té estudi propi.

Ha estat guardonat amb diversos premis i reconeixements, per exemple per la remodelació de la plaça de la Kalsa (Palerm, 2010, primer premi); la intervenció en l'espai d'accés de la FAUP (Porto, 2010, menció); el centre de dia i habitatges socials (Camp Redó, 2011, menció); el FAD, Racons Públics (Esplugues, 2013, finalista); l'European 12, com a coautor del projecte «Rambles verdes» (Barcelona, 2013, primer premi) i del concurs d'idees «Repensant el barri del Rec: espai públic i paisatge urbà» (Igualada, 2017, primer premi).

Andrés Lupiáñez. Arquitecte per la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i màster en Informatització de Projectes Arquitectònics per la Fundació Universitat Politècnica de Catalunya.

Valentin Kokudev, Andrés Lupiáñez, Balbina Mateo i Marcos Ruiz de Clavijo, arquitectes

Ha treballat al Laboratori de Modelització Virtual de la Ciutat/UPC (Barcelona, 2000-2004), en els projectes «Representació virtual: Fòrum 2004», «Centre Direccional Cerdanyola» i «Barcelona del segle XVIII (TV3)». A més, ha estat organitzador del I Congrés Internacional Ciutat i Territori Virtual (Barcelona, 2004) i ha treballat a l'estudi d'arquitectura Xavier García-Milà Lloveras (Barcelona, 2005-2008), a Servitec-Forcadell Ingeniería, SL (Sant Cugat del Vallès, 2007-2009) i a l'estudi d'arquitectura Coma Maltas Urbaneja (Barcelona, 2010-2012). Actualment té estudi propi.

Ha estat premiat amb el primer premi European 12 com a coautor del projecte «Rambles verdes» (Barcelona, 2013) i del concurs d'idees «Repensant el barri del Rec: espai públic i paisatge urbà» (Igualada, 2017).

Balbina Mateo. Arquitecta per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura La Salle de la Universitat Ramon Llull (URL).

Ha treballat en diversos despatxos d'arquitectura, com ara Eskubi-Turró Arquitectes, SLP (Barcelona, 2008); Nitidus Arquitectes, SLP (Barcelona, 2010-2014), per al concurs i el projecte de la nova biblioteca pública de l'Estat, Barcelona; Terradas Arquitectes (Barcelona, 2014), per al concurs per la nova residència d'estudiants de la UB, Barcelona, i 080 Arquitectura, SLP (Barcelona, des del 2014 fins a l'actualitat), on desenvolupa i redacta projectes d'arquitectura i urbanisme. També ha participat en

el concurs i el projecte del pavelló esportiu de la Guinardera, a Sant Cugat del Vallès.

Ha rebut diversos guardons, com el Tanz-und Theaterschule Gebsattelberg München seleccionat per ETSALS, 2012-2013, i l'European 12, com a coautora del projecte «Rambles verdes» (Barcelona, 2013) i del concurs d'idees «Repensant el barri del Rec: espai públic i paisatge urbà» (Igualada, 2017).

Marcos Ruiz de Clavijo. És arquitecte per la Universitat de Navarra, màster en Arquitectura del Paisatge per la Universitat Politècnica de Catalunya i postgrau de Restauració Arquitectònica per la Fundació Universitat Politècnica de Catalunya, 2011. S'ha especialitzat en paisatgisme (ETSAUN, 2005).

Ha treballat en diversos despatxos professionals, com ara l'estudi d'arquitectura Astiz-García-Goñi (Pamplona, 2005-2006), l'estudi d'arquitectura J+D (Vitòria, 2006-2007), l'estudi d'arquitectura HARQUITECTES (Sabadell, 2007-2010) i l'estudi d'arquitectura Enric Sòria i Badia (Barcelona, 2010-2013). A més a més, ha exercit la direcció d'obra en paisatgisme i jardineria (Ajuntament de Barcelona, 2011). Actualment té despatx propi.

Ha estat guardonat amb el primer premi European 12, com a coautor del projecte «Rambles verdes» (Barcelona, 2013) i del concurs d'idees «Repensant el barri del Rec: espai públic i paisatge urbà» (Igualada, 2017).

El Rec d'Elna o la guerra de l'aigua, abans i avui

El Rec d'Elna és un dels més antics del Rosselló, a la Catalunya Nord. Neix del riu Tec, el més meridional dels rius nord-catalans a la plana rossellonesa, molt a prop de les muntanyes de l'Albera que confinen amb l'Empordà. És un dels més notables components del *regatiu* (sistema de regadiu) del Rosselló, element major de la identitat del territori, infraestructura multiseccular que ha permès la riquesa de l'economia de les terres catalanes al nord del Pirineu ja des del temps de la corona catalanoaragonesa. La seva configuració actual, amb la resclosa al terme d'Ortafà, data de 1184, però sabem que existia ja abans puix que tenim diverses mencions de molins als segles X i XI.

La gent d'Elna sempre ha pensat que pel fet de ser el més antic del Tec, el seu rec era inatacable; però el dret és ambivalent... El Rec té una certa fragilitat pel fet de ser el darrer gran canal del riu, ja que depèn dels nous recs creats més amunt. La seva llarga vida, de més de 800 anys, és marcada per una sèrie de guerres de l'aigua, sobretot a l'època moderna, que és quan es van crear els nous altres recs —el de l'Albera i de Ceret— i també nous usos del de Palau. Elna s'oposa més d'un segle, de 1776 a 1881, a la

construcció del Rec de l'Albera i es querella amb el Rec de Palau de 1838 a 1841. Els síndics del Rec d'Elna no dubten a utilitzar estratègies de l'aigua: l'any 1881 compren un molí a l'alçada de la resclosa del Rec de l'Albera, al Voló, per desviar una part de l'aigua del Tec cap avall.

Avui, amb les sequeres i els nous usos turístics, però també amb la instrumentalització del concepte d'ecologia, s'hi mou guerra més que mai. Una llei francesa de 2011, anomenada de «continuitat ecològica», pretén desmantellar la resclosa per motius mediambientals, la qual cosa posaria fi a la vida del Rec. Per aquest motiu ha estat creat un col·lectiu per defensar la perennitat del Rec, tant per a l'agricultura com per al medi ambient i per al patrimoni.

Joan Lluís Mas, historiador i mestre (Associació Terra dels Avis d'Elna, Rosselló)

Curriculum vitae

Neix al si d'una família d'hortolans catalanoparlants d'Elna (Rosselló). Ha cursat Història de l'Art a la Universitat de Perpinyà, d'on ha obtingut un mestratge. És professor de català en un institut d'ensenyament públic de Perpinyà, on ensenya també la història i la geografia per a les línies bilingües. S'ha implicat en diverses associacions patrimonials i és un dels creadors de l'associació de patrimoni agrícola Terra dels Avis, que presideix actualment. Aquesta entitat estudia la història agrícola del Rosselló, alhora que dona suport a l'agricultura ecològica, els productes de quilòmetre zero i l'economia participativa. Terra dels Avis va publicar el 2009 el llibre *El Rec d'Elna, mil anys de gestió de l'aigua al Rosselló*. Joan Lluís Mas i Pastor és també un dels creadors del Col·lectiu per a la Salvaguarda del Rec d'Elna.

Memòries en curs: documental interactiu del Rec Comtal

L'aqüeducte romà primer i després el Rec Comtal han constituït un camí d'aigua que ha acompanyat la història de la nostra ciutat fins a l'actualitat. Avui dia, a vegades s'amaga i a vegades apareix en una excavació. En d'altres, en el seu origen i al costat d'aus aquàtiques, de tant en tant encara s'hi remulla algú. Però, sobretot, el Rec atresora una part de la nostra memòria.

El *webdoc* del Rec Comtal és una de les respostes a la necessitat de donar visibilitat a una part d'aquests dos mil anys de subministrament d'aigua a Barcelona. El mateix Pla director del Rec Comtal compta, dins del capítol dedicat a la comunicació, amb aquesta eina: un instrument de posada en valor i transmissió de continguts. L'objectiu ha estat generar una plataforma web que permeti als usuaris fer un recorregut pel que queda del Rec i la seva memòria des d'un punt de vista ampli: arqueològic, històric, vivencial, antropològic, social, científicotècnic...

De manera senzilla, el *webdoc* del Rec es podria definir com un documental interactiu en una interfície web. Ens permet una elevada flexibilitat a l'hora d'aglutinar continguts en diversos formats —entrevistes, vídeos dels diferents trams, mapes

georeferenciats, vols aeris, fotografies, etc.— i, a la vegada, es pot actualitzar i ampliar. L'objectiu últim és reunir tot un conjunt de peces que permetin a tothom que visiti el web construir el seu relat a partir de material de qualitat. Hem optat per una narració vinculada al traçat del Rec, recorrent els barris, de manera que hi anem trobant un degoteig de memòries, elements arqueològics, records, imatges, cartografies o topònims que l'han convertit en un ric jaciment cultural. Aquesta història fragmentària, que s'orienta seguint el curs del Rec i connecta Montcada amb la Barceloneta, permet també establir vincles entre diferents generacions i donar veu a especialistes i col·lectius que han lluitat per la preservació de la séquia, mostrant una Barcelona que no es troba ni als itineraris turístics ni a les guies.

Josep Maria Garcia Muñoz, historiador, i Jaume Cusachs Pastor, realitzador i productor (Wasabi Produccions)

Curriculum vitae

Josep Maria Garcia Muñoz. Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona, postgrau en Gestió i Difusió del Patrimoni a la Fundació Centre Europeu del Patrimoni. Productor audiovisual i museògraf. L'any 1993 va començar a treballar en el sector del patrimoni i la museografia. Des de 1996 està vinculat a Stoa, primer com a consultor i des de 1998 com a soci consultor i responsable del departament de museografia i comunicació. L'any 2007 va començar a codirigir l'empresa Wasabi Produccions, on ha produït nombrosos projectes d'audiovisuals i multimèdia per a centres d'interpretació, museus i exposicions de temàtica diversa. Entre les darreres produccions, destaquen el *mapping* per a les coves del salnitre de Montserrat, l'espectacle audiovisual al Criptopòrtic d'Empúries o el conjunt d'experiències audiovisuals de l'exposició «Drassanes i galeries» del Museu Marítim de Barcelona, entre d'altres.

Jaume Cusachs Pastor. Llicenciat en Belles Arts. Postgraduat en Realització d'Audiovisuals, curs de sincronització de dispositius audiovisuals, curs

d'especialització com a tècnic multimèdia. Realitzador i productor audiovisual. L'any 1983 va començar a treballar en realitat virtual i 3D. L'any 1996 va cofundar Dígit, una empresa de postproducció i realització d'audiovisuals per a equipaments culturals. L'any 2007 va fundar l'empresa Wasabi Produccions, on ha realitzat nombrosos projectes d'audiovisuals i multimèdia per a centres d'interpretació, museus i exposicions de temàtica diversa. Els treballs s'han centrat sempre en el desenvolupament, la programació, el disseny i la realització de projectes relatius a la producció de sistemes i noves tecnologies audiovisuals i interactives per a la comunicació cultural en l'àmbit de la interpretació del patrimoni, el turisme cultural i ecològic, la museologia i l'art.

Pòsters (per àmbits temàtics)

1. EL PATRIMONI DE L'AIGUA A BADALONA. ESTRUCTURES HIDRÀULIQUES DEL SEGLE I aC AL SEGLE XX. Montserrat Carreras, Clara Forn i Dolors Nieto (Museu de Badalona. Ajuntament de Badalona)
2. EL PONT SOBRE EL REC COMTAL AL PASSEIG LLUÍS COMPANYS. José Manuel Espejo
3. CONTRIBUTIÓ A L'ESTUDI DE LES ESTRUCTURES HISTÒRIQUES ASSOCIADES AL SECTOR DEL METALL: LA FARGA D'ARAM DE PAU SARDÀ (1585) I LA FONERIA D'ANTONI FENODI (1551). Lluïsa Amenós i Marc Gener
4. ELS POUS DE MONTCADA: LES DARRERES TEMPTATIVES DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA PER A LA CONSOLIDACIÓ D'UN SISTEMA DE PROVEÏMENT PÚBLIC D'AIGUA DES DE MONTCADA. Tania Galán Gómez (Museu Municipal de Montcada. Ajuntament de Montcada)
5. SEGUIMENT PIEZOMÈTRIC DEL SUBSÒL DEL BORN CCM. ANÀLISI I INTERPRETACIÓ. Eugènia Bort (El Born Centre de Cultura i Memòria) i Jordi Montaner
6. EL REC COMTAL, CONSERVACIÓN EN EL BORN CCM. Agustín Gamarra Campuzano i María José García Mulero (Gamarra&García)
7. EL REC COMTAL AL LLARG DELS SEGLES. UNA APROXIMACIÓ DES DE L'ARQUEOLOGIA DEL PAISATGE. Cintia Alonso Gago
8. UNA APROXIMACIÓ ARQUEOMALACOLÒGICA A L'ESTUDI DE SEDIMENTS PROVINENTS DEL REC COMTAL (BARCELONA). LA INTERVENCIÓ DEL CARRER DOS DE MAIG-PLAÇA DE LES GLÒRIES. Vicenç Bros (Oficina Tècnica de Parcs Naturals, Diputació de Barcelona), Ramon Julià i Santiago Riera (SERP, Secció de Prehistòria i Arqueologia, Universitat de Barcelona)
9. PALEOPARASITOLOGIA DEL FOSSAT ROMÀ I EL REC COMTAL A LA CIUTAT DE BARCELONA: CONDICIONS HIGIÈNIQUES I CIRCULACIÓ DE LES AIGÜES RESIDUALS. Quentin Tournier (Université de Bourgogne-Franche-Comté, Laboratoire de Chrono-Environnement de Besançon)
10. ESTUDI DE LES RESTES FAUNÍSTIQUES RECUPERADES AL REC COMTAL. Eva Orri
11. UNA EXPERIÈNCIA DIDÀCTICA DE DIVULGACIÓ AMBIENTAL SOBRE EL REC COMTAL AL BARRI DE CAN SANT JOAN, DE MONTCADA I REIXAC. Zaarai de Diego Salas (Universitat de Barcelona) i Sílvia Puigarnau Benítez (Universitat de Barcelona)
12. PARC DEL REC COMTAL. Carles Enrich. Col·laboradors: Anna de Castro, Adriana Campmany, B-Lap (paisatgisme)
13. REIMPLANTACIÓ DEL REC COMTAL. PFG – Arquitectura i Complexitat, Taller de Projectes Final de Carrera, ETSAB-UPC. Coordinador: Xavi Llobet
14. RECUPERACIÓ DEL SISTEMA DE REG A LES HORTES TERMALS (CALDES DE MONTBUI, 2015). Cíclica [Space, Community & Ecology], CAVAA
15. EL REC COMTAL ES MOU! UN PROJECTE COMUNITARI. Antonio Alcántara

Informacions diverses

Tant a mig matí del dijous 15 com a mig matí del divendres 16 de març s'oferirà un *coffee break* als assistents a l'espai adjacent a la Sala Moragues.

Enllaços d'interès

<http://cartaarqueologica.bcn.cat>

<http://arqueologiabarcelona.bcn.cat/pla-barcelona/barcelona3D>

<http://elborncentrecultural.barcelona.cat/simposiarqueologia>

El Born Centre de Cultura i Memòria
Plaça Comercial, 12
08003 Barcelona
T. 93 256 68 51
www.elbornculturaimemoria.cat

